

DOI: 10.30497/pkn.2024.244997.3088

Received: 2023/08/09

Accepted: 2024/02/11

The conceptual framework of the flow of middle circles of basic people, based on the Supreme Leader's point of view

Nafise Akhavan nilchi*

Mohammad Rahim Eyvazi**

Mahdi Naderi***

In Iran's political sociology, the Islamic revolution is a continuous thing, in progress and not finished. The evolutionary process of the Islamic revolution includes five stages. Islamic revolution, Islamic system, Islamic state, Islamic society and new Islamic civilization are these stages. Exactly the spirit of the general will of the people can be seen in all these steps. Different groups of people play a role in Islamic society, Islamic state and Islamic civilization. Organization of people requires sociological theories. The flow of middle circles is a new concept that refers to the general role of people in the social political arena. In order to strengthen the structure of the Islamic society of Iran, in the second step, it is necessary to pay serious attention to the middle circle as the main driver of the future in Iran. The problem is, basically, what is the sociological nature of this concept and organization for today's Iranian society. Therefore, the present article is trying to provide a detailed understanding of the flow of middle circles, the theoretical foundations of this concept are mentioned, the definition of this concept is also mentioned, and the features, functions, relationship with aligned structures are discussed, and finally, the appropriate political system. It is presented with the flow of intermediate loops for better understanding. corresponding to it Interviews were conducted with experts and faculty members, and the data was analyzed with the help of MAXQDA software, and it was concluded that its important function is to link the past with the future, link the current situation with ideals, and link the Islamic Revolution with the new Islamic civilization; And guiding and social planning of all public movements in the society is the responsibility of the middle circles and It will lead this task based on synergy and self-organization of the people themselves.

Keywords: Islamic revolution, Islamic society, Islamic state, MAXQDA, Seyyed Ali Khamenei, The flow of middle circles.

---

* Ph.D in Islamic Revolution Future Studies, Shahed University, Tehran, I.R.Iran
(Corresponding author).

n.akhavan.n@gmail.com

0000-0002-1413-7994

** Professor, Faculty of Governance, University of Tehran, Tehran, I.R.Iran.

danesh.mr@yahoo.com

0000-0003-2635-7262

*** Associate Professor of Political Science, Shahid University, Tehran, I.R.Iran.

m.naderi@shahed.ac.ir

0000-0002-8336-0110

طراحی چهارچوب مفهومی جریان حلقه‌های میانی مردم‌پایه بر مبنای دیدگاه مقام معظم رهبری^۱

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۲

مقاله برای بازنگری به مدت ۳۲ روز نزد نویسندگان بوده است.

نفسه اخوان نیلچی*

محمد رحیم عیوضی**

مهدی نادری***

چکیده

انقلاب اسلامی امری در حال صیورورت است و فرایند تکاملی آن شامل مراحل پنج‌گانه انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی، جامعه اسلامی و تمدن نوین اسلامی می‌شود. جریان حلقه‌های میانی مفهومی نوین است که به نقش‌آفرینی عمومی مردم در عرصه سیاسی - اجتماعی اشاره دارد. مسئله پژوهش حاضر ناظر بر ماهیت و سازمان‌دهی حلقه‌های میانی در تحقق اهداف مردم‌سالار دینی است. در این مسیر با مصاحبه با خبرگان و تحلیل داده‌ها در نرم‌افزار MAXQDA این نتیجه حاصل شد که کارکرد مهم آن، پیوند گذشته با آینده، پیوند وضع موجود با آرمان‌ها و پیوند انقلاب اسلامی با تمدن نوین اسلامی است و اینکه هدایت و برنامه‌ریزی اجتماعی تمامی حرکت‌های عمومی در جامعه را بر مبنای هم‌افزایی و خودسازماندهی راهبری خواهد کرد.

واژگان کلیدی: انقلاب اسلامی، جامعه اسلامی، حلقه‌های میانی، دولت اسلامی، مقام معظم رهبری، مکس کیودا.

---

* دانشجوی دکترای آینده‌پژوهی مطالعات سیاسی انقلاب اسلامی، دانشگاه شاهد، تهران، جمهوری اسلامی ایران (نویسنده مسئول).

n.akhavan.n@gmail.com

 0000-0002-1413-7994

** استاد دانشکده حکمرانی، دانشگاه تهران، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

danesh.mr@yahoo.com

 0000-0003-2635-7262

*** دانشیار علوم سیاسی، دانشگاه شاهد، تهران، جمهوری اسلامی ایران.

m.naderi@shahed.ac.ir

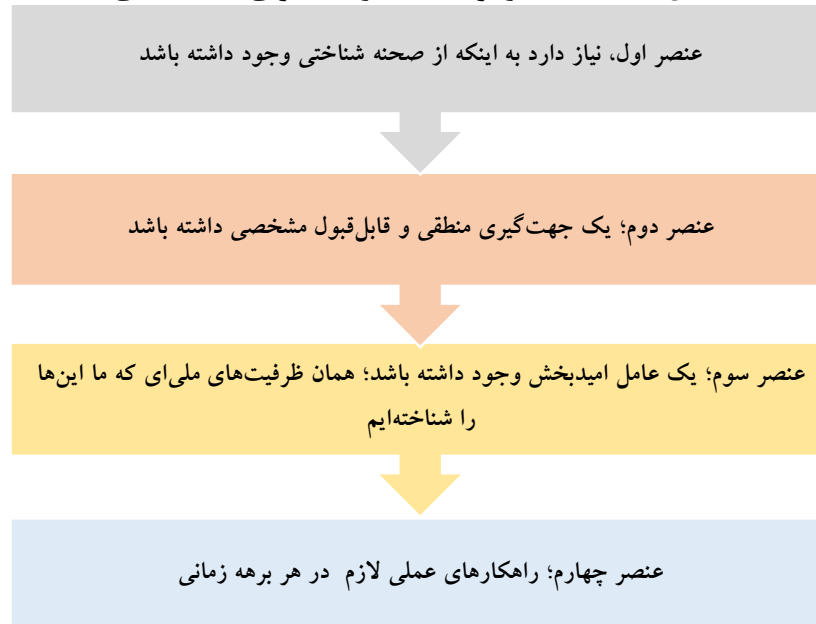
 0000-0002-8336-0110

مقدمه

بیان مسئله: حلقه‌های میانی مفهومی نوآورانه در سپهر اجتماعی - سیاسی ایران اسلامی است که نخستین بار توسط مقام معظم رهبری در دیدار با جمعی از دانشجویان به تاریخ ۱ خرداد ۱۳۹۸ مطرح شد. در این دیدار رهبری بر چهار نقطه اساسی اشاره دارند (نک: خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۳/۱):

اول. عظمت حادثه انقلاب اسلامی از نظر وقوع و از نظر ماندگاری؛
دوم. عظمت راه طی شده و کارکرد انقلاب تا امروز؛
سوم. عظمت چشم اندازی است که باید به آن برسیم؛
چهارم. عظمت نقش نیروی جوان متعهد در رسیدن به آن چشم‌انداز مورد نظر.
براین اساس حرکت عمومی انقلاب اسلامی بر بستر تمدن نوین اسلامی شکل می‌گیرد که دارای چهار عنصر اساسی به شرح نمودار زیر است:

جدول شماره (۱): عناصر مورد نیازی حرکت عمومی انقلاب اسلامی

(طراحی شده توسط محققان)

در ادامه همین سخنرانی مقام معظم رهبری، عنصر چهارم از حرکت عمومی را بازتر نموده و در مقام تبیین راهکار مناسب جهت تحقق اهداف بیان شده، به تأسیس «حلقه‌های میانی» اشاره می‌نماید: «این [مورد] آخری که مسئله راهکارهای عملی باشد، احتیاج دارد به هدایت، تمرکز، پیگیری، فعالیت پی‌درپی و لحظه‌به‌لحظه برای اینکه بتواند این کاروان عظیم جامعه را و مهم‌تر از همه جوان‌های جامعه را به پیش برود. این کار چه کسی است؟ این تمرکز، این ایجاد برنامه کار، پیدا کردن راهکار، ارائه راهکار، برنامه‌ریزی، به عهده چه کسی است؟ این به عهده جریان‌های حلقه‌های میانی است. این، نه به عهده رهبری است، نه به عهده دولت است، نه به عهده دستگاه‌های دیگر است؛ [بلکه] به عهده مجموعه‌هایی از خود ملت است که خوشبختانه امروز ما این را کم هم نداریم» (خامنه‌ای، ۱۳۹۸/۳/۱). چنان‌که از این سخنرانی برمی‌آید، حلقه‌های میانی جایگاهی راهبردی در اندیشه مقام معظم رهبری دارند و به‌همین خاطر شناخت ماهیت و تحلیل کارکردهای آن به‌عنوان دغدغه اصلی پژوهش حاضر انتخاب شده است.

اهمیت: حلقه‌های میانی در فرایند انقلاب اسلامی نقش‌هایی از قبیل هدایت، برنامه‌ریزی، پیگیری و فعالیت در زمینه‌های مختلف جهت پیشبرد اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی را دارند و همین امر حکایت از اهمیت کاربردی موضوع پژوهش دارد. افزون‌براین، در قالب نظریه حلقه‌های میانی است که نقش‌آفرینی مردم در تمامی عرصه‌ها با رویکرد بلندمدت و انسجام‌بخش فهم می‌شود و این امر نشان‌دهنده اهمیت مفهومی و نظری پژوهش حاضر نیز می‌باشد.

ضرورت: یکی از ضرورت‌های انقلاب اسلامی نقش‌آفرینی متشکل و هدفمند مردم است. این حضور ریشه در ذات انقلاب دارد و در تحقق اهداف، حفظ اصول و مقابله با مخاطره‌های آینده بسیار تأثیرگذار است. با توجه به شرایط متحول جهانی و تهدیدهایی که برای نقش‌آفرینی مردم در عرصه‌های مختلف انقلاب وجود دارد، استحکام‌بخشی به پیکره جامعه اسلامی نیاز به توجه جدی به حلقه‌های میانی به‌عنوان پیشران اصلی آینده‌ساز دارد. غفلت از این ظرفیت، بدنه مردمی جمهوری اسلامی را از آن جدا ساخته و شکاف دولت - ملت را عمیق کرده و پیامدهای جبران‌ناپذیری را برای

انقلاب اسلامی به دنبال خواهد داشت.

اهداف: هدف اصلی این مقاله ترویج گفتمان راهبردی مقام معظم رهبری، به عنوان راهکار عملیاتی گام دوم انقلاب در مسیر نیل به تمدن نوین اسلامی است. دو هدف فرعی دیگر پژوهش نیز عبارت‌اند از: تبیین ظرفیت‌های حلقه‌های میانی در تحقق اهداف انقلاب اسلامی، و کمک به تولید محتوای نوآورانه مبتنی بر گفتمان انقلاب اسلامی.

سؤال‌ها و فرضیه: پژوهش حاضر فرضیه‌آزما نیست و بر نظام سؤال‌ها استوار است. چهارچوب مفهومی جریان حلقه‌های میانی بر مبنای دیدگاه مقام معظم رهبری چیست؟، به عنوان سؤال اصلی پژوهش مطرح شده است. در این مسیر به سؤال‌های فرعی زیر نیز پرداخته شده است: مبانی نظری جریان حلقه‌های میانی چیست؟ ویژگی‌ها و کارکردهای حلقه‌های میانی چه می‌باشد؟ نسبت حلقه‌های میانی و ساختارهای همسو همچون جامعه مدنی، نهادهای مردم نهاد و احزاب چیست؟ نظام سیاسی متناسب با حلقه‌های میانی کدام است؟

۱. پیشینه پژوهش

با عنایت به نوآورانه بودن موضوع مقاله حاضر، منابعی که دارای ارتباط مستقیم با پژوهش باشند؛ بسیار اندک هستند که می‌توان آنها را در دو سطح بررسی نمود:

۱-۱. پیشینه پژوهش در نشریه دانش سیاسی

در نشریه دانش سیاسی پژوهشی با محوریت حلقه‌های میانی به چاپ نرسیده است؛ ولی مرتبط با این موضوع می‌توان به مقاله مهدی آذربایجانی و همکاران (۱۴۰۲) اشاره داشت. با توجه به جایگاه حکمرانی در شکل‌گیری الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت، پژوهش حاضر با هدف کمک به شکل‌گیری الگوی نظام حکمرانی جمهوری اسلامی ایران تدوین شده است. مؤلفه‌های اصلی حاصل آمده در این الگو عبارت‌اند از: اتکا به خود و استقلال؛ انتخاب و تربیت مسئولان مبتنی بر ارزش‌ها، باورها و هویت؛ بهره‌برداری از کلیه منابع و ظرفیت‌ها؛ بهره‌گیری از تجارب دیگران؛ بهره‌گیری از خلاقیت و نوآوری؛ بهره‌گیری از مشارکت همه مردم و بالاخره بهره‌گیری از عقلانیت و

منطق. آنچه موجب تمایز پژوهش حاضر از این مقاله شده است، توجه و تمرکز بر حلقه‌های میانی در حکمرانی جمهوری اسلامی است که در این مقاله تنها به مشارکت همه مردم پرداخته است.

۲-۱. پیشینه پژوهش در سایر منابع علمی

پژوهشگران زیادی به بررسی نقش مردم در جامعه و نظام سیاسی اسلام توجه داشته‌اند ولی با توجه به بدیع بودن مفهوم حلقه‌های میانی، آثار اندکی در سال‌های اخیر به این موضوع پرداخته‌اند. منابع مرتبط را می‌توان به شرح زیر دسته‌بندی نمود:

الف. منابعی که مستقیماً به نقش مردم در قالب حلقه‌های میانی پرداخته‌اند. در این زمینه می‌توان به کتاب مجموعه مقالات سومین همایش بین‌المللی گام دوم انقلاب، الگوی جریان حلقه‌های میانی تمدن‌ساز (۱۴۰۱) که از سوی دانشگاه امام حسین (علیه‌السلام) منتشر شده اشاره داشت. کتاب حکمرانی نوین (۱۴۰۱) که توسط پژوهشکده تبلیغ و مطالعات اسلامی باقرالعلوم (علیه‌السلام) به چاپ رسیده به دیدگاه جمعی از اندیشه‌ورزان انقلاب اسلامی پیرامون هویت و کارکرد حلقه‌های میانی پرداخته است. مجیدی و سبزی کریم‌آبادی (۱۴۰۱) در مقاله «جایگاه حلقه‌های میانی در حکمرانی تشکیلاتی و نقش آن در تمدن‌سازی، با نگاهی به مقوله تحزب»، حلقه‌های میانی را همچون حزب بررسی کرده است. ترابی (۱۴۰۰) در کتاب «امام محله؛ مقدمه‌ای بر امامت در مقیاس میانی و سازوکارهای تنفّذ آن»، هرچند به حلقه‌های میانی اشاره ندارد ولیکن محتوای آن به مفهوم حلقه‌های میانی در نظام امامت امت اشاره دارد.

ب. منابعی که به نقش مردم در نظام سیاسی از دیدگاه امام خمینی و مقام معظم رهبری پرداخته‌اند. فلاح شیروانی (۱۳۹۸) در کتاب «مقام مردم» به دیدگاه‌های مردم‌محور امام خمینی و نقش مؤثر این نگاه در ویرایش زندگی معاصر کشور ما، مقام مردم و مردم‌سالاری به تصویر کشیده شده است. قاسمی طوسی (۱۳۷۹) در کتاب «جایگاه و نقش مردم در نظام جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه امام خمینی»، نقش مردم در نظام سیاسی اسلام را بررسی کرده و قائل به این است که مردم در مراحل

مختلف‌گزینش مسئولان، تصمیم‌گیری و نظارت بر عملکرد آنان و پاسخگویی مسئولان، دارای ابزارها و اهرم‌های مناسبی هستند. سازوکار حاکمیت مردم از دو طریق امر به معروف و نهی از منکر و انتخاب مسئولان توسط مردم است. آثار متعددی نیز از دیدگاه مقام معظم رهبری به نقش مردم اشاره دارد که اکثراً به اصل مشروعیت و مقبولیت حاکمیت توسط مردم اختصاص دارد؛ به‌عنوان نمونه؛ اقبال (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «نقش و جایگاه مردم در الگوی مردم‌سالاری اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری»، در قالب خاستگاه و مشروعیت الهی و اصالت حاکمیت و مشارکت مردمی به تبیین این الگو پرداخته است.

پ. منابعی که به نقش مردم در قالب سازمان‌های مردم‌نهاد، سرمایه اجتماعی و جامعه مدنی پرداخته‌اند. کتاب «نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در تحقق حکمرانی مطلوب در جمهوری اسلامی ایران» نوشته منصوری (۱۳۹۷)، به نقش‌آفرینی مردم در حکومت اسلامی در قالب سازمان‌های مردم‌نهاد اختصاص دارد. عبداللهی (۱۳۹۲) به بررسی رابطه ولایت فقیه و سرمایه اجتماعی پرداخته است. کلهری و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله «بررسی چهارچوب الگوی حکمرانی خوی در پرتو هم‌افزایی نقش دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی در کشور جمهوری اسلامی ایران»، نقش‌آفرینی مردم را در کنار دولت و بخش خصوصی در قالب جامعه مدنی بازنمایی می‌کنند.

همان‌گونه که در مرور ادبیات پیشین حلقه‌های میانی ملاحظه می‌شود، کارهای علمی اندکی مستقیماً به این مهم پرداخته است و آثاری از قبیل مجموعه مصاحبه‌ها و یا مجموعه مقالات همایش است؛ لذا می‌توان گفت کار علمی جدی و عمیق در این موضوع انجام نگرفته است. هرچند پژوهش‌هایی به نوع نگاه به مردم در حکومت و نظام اسلامی و جایگاه مردم در اندیشه رهبران انقلاب اشاره دارد. برخی از پژوهش‌ها نیز در قالب جامعه مدنی، سرمایه اجتماعی و مؤسسه‌های مردم‌نهاد به نقش‌آفرینی اجتماعی مردم اشاره دارد.

۲. مبانی مفهومی و نظری؛ حلقه‌های میانی

همواره بشر در تلاش است تا زندگی بهتری برای خویش بسازد. در این مسیر، شاهد

کوشش‌های بسیاری برای ارائه طرح‌ها، برنامه‌ها و الگوهای حکمرانی هستیم که ذیل مکتب‌های مختلف دسته‌بندی شده‌اند. یکی از مهم‌ترین راهکارها که در بستر فکری و تجربی انقلاب اسلامی شکل گرفته، «حلقه‌های میانی» است.

۲-۱. تبارشناسی

نویسندگان کتاب «خشونت و نظام‌های اجتماعی» نشان داده‌اند که از عوامل پیشران حرکت از نظام‌های بسته و محدود به نظام‌های دسترسی باز، شکل‌گیری و توسعه سازمان‌های اجتماعی است. در میان جامعه‌شناسان متقدم نیز دورکیم از پیشگامان طرح این نظریه است که نهادها و انجمن‌های حرفه‌ای و مدنی می‌توانند به‌عنوان حلقه واسط فرد و حکومت عمل کنند؛ چراکه از طرفی نیروی فردگرایی خودخواهانه را مهار کرده و همبستگی جمعی را تقویت می‌کنند و از طرف دیگر در مقابل استبداد حکومت از فردیت دفاع کنند. در میان جامعه‌شناسان متأخر، هابرماس به تشریح اهمیت عرصه عمومی در شکل‌گیری نظام سرمایه‌داری نوین پرداخته و نشان می‌دهد که چگونه با زوال عرصه عمومی، زیست جهان (حوزه زیست فرهنگی و مدنی و مبتنی بر عقلانیت تفاهمی) تحت استعمار (نهاد اداری، سیاسی و مبتنی بر عقلانیت ابزاری) قرار می‌گیرد (میدری و دیگران، ۱۴۰۰، ص. ۲۰).

۲-۲. خاستگاه

نتایج پژوهش‌های نشان می‌دهد که حکومت‌ها به‌تنهایی قادر به حل مسائل گسترده و پیچیده نیستند و در واقع از ظرفیت‌های کافی برای پاسخ به مسائل برخوردار نیستند و نیاز هست مردم نقش بیشتر و مهم‌تری را عهده‌دار باشند. جایگزینی پارادایم حکمرانی «مشارکتی» به جای پارادایم حکمرانی «حکومت‌محور» را می‌توان از مهم‌ترین تحولات نظری در علوم سیاسی در اواخر قرن بیستم دانست (Fischer, 2006, pp. 19-40). براین اساس می‌توان خاستگاه‌های معرفتی حلقه‌های میانی را در چند مفهوم راهبردی به شرح زیر سراغ گرفت:

الف. تمرکززدایی: مهم‌ترین مفهومی که نظریه حلقه میانی را پشتیبانی می‌نماید، مفهوم تمرکززدایی از حکومت است. برخی از اندیشمندان مانند چیمبا^۲، نلیس^۳ و روندلینی^۴ بر

این باورند که در آینده، الگوهای تمرکزگرایانه حکمرانی اعتبارشان کم خواهد شد و در آینده مدل‌های حکمرانی تمرکزگرایانه ظهور می‌کنند (Orban, 2017). مفهوم تمرکززدایی از حدود نیم‌قرن گذشته مورد توجه اندیشمندان و سازمان‌های بین‌المللی بوده و برای اولین بار دانشگاه کمبریج در همایشی در سال ۱۹۶۱ آن را بررسی کرد. تقریباً همزمان در سازمان ملل کارگروهی برای این امر تشکیل شد (Emil, 1967). همچنین روندهای موجود حکمرانی حاکی از آن است که بخش خصوصی و بخش سوم (مردم) فعالانه‌تر در ساختارهای حکمرانی و سیاست مشارکت خواهند داشت (Joshi, 2016; Muggah & Tiberghien, 2018). حتی می‌توان منتظر بود که الگوی حکمرانی جهانی ترکیبی از دولت‌ها، شرکت‌های خصوصی و گروه‌های مدنی باشد، به‌صورتی که در آینده هیچ گروه مردمی به حاشیه رانده نمی‌شود و صداهاى مختلف و بیشتری شنیده می‌شود (Kawaguchi, 2017)، و هدف غایی دستیابی به مشارکت عمومی و بیشتر شهروندان در فرایندهای حکمرانی می‌بایست باشد (Milkoreit, 2017).^۵

ب. **حکمرانی خوب:** در مسیر توجه هرچه بیشتر به مردم و اراده و ظرفیت‌های مردمی در عرصه حکمرانی ملی و جهانی، یکی از آخرین الگوهای مطرح شده، الگوی حکمرانی خوب است که بانک جهانی در دهه ۱۹۸۰ بر اجرای آن تأکید ورزید. این بانک حکمرانی خوب را به ارائه خدمات عمومی کارآمد، نظام اداری پاسخگو و نظام قضائی مورد اعتماد تعبیر می‌کند. هرچند تفاوت در تعاریف حکمرانی خوب وجود دارد؛ ولی در کل بر نظامی از سیاست‌ها، ارزش‌ها و نهادها اشاره دارد که از طریق دولت، بخش خصوصی و مدنی عرصه سیاست، اقتصاد و اجتماع را مدیریت می‌کنند. به اعتقاد نگارنده و مروری به تعاریف فوق می‌توان چنین استنباط کرد که اغلب اوقات جایگاه بخش خصوصی و مردمی در کنار بخش دولتی برای یک حکمرانی خوب قابل توجه هست. حکمرانی خوب مفهومی است که فرایندهای مردمی‌سازی در آن موضوعیت دارد و تغییرهایی در نقش دولت در اداره جامعه ایجاد می‌کند. «ارتباطاتی بین اجزای تشکیل‌دهنده تحول حکمرانی بر اساس دخالت مردم با شاخص حکمرانی برقرار است؛ زیرا حکمرانی با بسترسازی ایجاد کارایی، ثبات سیاسی، حمایت هرچه بیشتر از حاکمیت قانون و مهار فساد بر اساس دخالت مردم در حکمرانی قادر است به

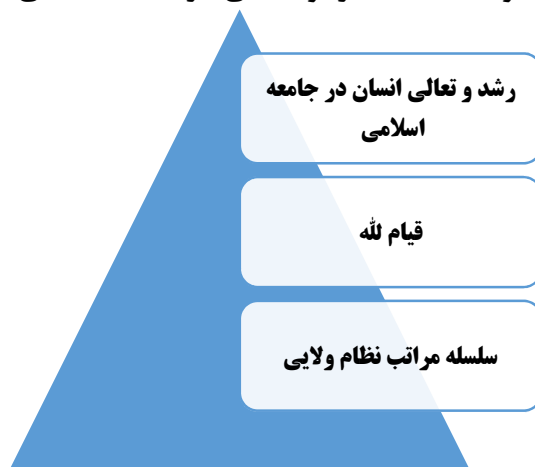
بهبود شاخص آزادی اقتصادی از جمله تنظیم قوانین، ساختار قانونی و حمایت از حقوق مالکیت و تجارت کمک نماید» (آرایی و طحان‌پور، ۱۴۰۰، ص. ۳۸). حکمرانی باعنایت به ساختارهای مردمی‌سازی و شناخت ظرفیت‌های اقتصادی زمینه را برای رشد شاخص‌های اقتصادی فراهم می‌نماید. در حکمرانی خوب منشأ قدرت و مشروعیت همه شهروندان جامعه و حضور و مشارکت آنان در همه ارکان و صحنه‌هاست (شهیدی، ۱۳۸۶، ص. ۴۲). در حقیقت می‌توان عنوان داشت، تحقق حکمرانی خوب با مردم‌سالاری، حقوق و آزادی‌های اجتماعی و لحاظ کردن و مشارکت همه افراد در تصمیم‌گیری‌ها مانند تعدد احزاب، رسانه‌های آزاد و مستقل است (خسروآبادی و دیگران، ۱۳۹۵).

۲-۳. انقلاب اسلامی و تجربه ایرانی

کشور ایران در مسیر پیشرفت و توسعه خویش و حرکت در مسیر حکمرانی مطلوب و خوب نیازمند توجه به نقش مردم و مشارکت بیشتر آنهاست. هرچند گفتمان انقلاب اسلامی با تأسی بر منطق دینی و حیانی و عقلی بشری بر این پایه قرار دارد و می‌تواند با اقتدار راه خود را ادامه دهد چراکه این گفتمان در پیوند جامعه مطلوب اسلامی با مشارکت جریان حلقه‌های میانی مردم پایه قدرت‌ساز است و به‌خوبی نقش مشارکت مردم در مسیر پیشرفت و رسیدن به اهداف را درک نموده است و ادامه مسیر در رسیدن به جامعه مطلوب اسلامی و تمدن نوین اسلامی را در گرو نقش‌آفرینی مردم می‌داند. درواقع، تشکیل حکومت اسلامی و پیروزی انقلاب اسلامی برگرفته از تعالیم اسلام ناب و مردم‌پایه می‌باشد و امتداد این حرکت نیز در همین مسیر است. برای فهم بهتر گفتمان انقلاب اسلامی در پیوند با نقش‌آفرینی مردم نیاز هست مبانی آن با این رویکرد بررسی شده تا درک عمیق‌تری نسبت به مفهوم حلقه‌های میانی مردم‌پایه در امتداد مسیر انقلاب اسلامی ایجاد شود. نظام اسلامی بر مبنای سلسله‌مراتب نظام ولایی در عالم شکل می‌گیرد و بر اساس نظریه ولایت فقیه در دوران غیبت اداره می‌شود. در این نظام ابلاغ از جانب پیامبر می‌باشد؛ ولی تحقق اهداف پیامبران و ایجاد قسط در عالم توسط خود مردمی که قیام کرده‌اند، انجام می‌پذیرد و این راهی است که رشد و تعالی انسان را در پی خواهد داشت و انسان‌هایی که در این مسیر زندگی کنند به آزادی و سعادت خواهند رسید.

در این میان جریان حلقه‌های میانی نقش اساسی را در پیوند مردم با آرمان‌ها و به صحنه آوردن مردم داشته باشد؛ بنابراین طرحواره زیر به فهم از جایگاه و اهمیت حلقه‌های میانی و پشتوانه‌های شکل‌گیری حلقه‌های میانی در یک نظام ولایی کمک می‌کند. این فرایند رشد و تعالی انسان در جامعه اسلامی است که با قیام‌الله در سلسله‌مراتب نظام ولایی، می‌تواند کارکرد و کاربرد حلقه‌های میانی را نشان دهد.

نمودار شماره (۱): طرحواره مبانی نظری حلقه‌های میانی

(طراحی شده توسط محققان)

۳. روش‌شناسی

پژوهش حاضر از حیث نوع، بنیادی - کاربردی؛ و از حیث رویکرد محقق، توصیفی - تحلیلی است. برای گردآوری داده‌ها از روش اسنادی و همچنین مصاحبه (هدفمند) استفاده شده است. افراد مصاحبه‌شونده دارای ویژگی‌های زیر بوده‌اند:

یک. هر یک از افراد دارای شخصیت‌های علمی بوده؛ هیئت علمی و یا مدرس دانشگاه و حوزه باشند؛

دو. با اندیشه‌های امام خمینی و مقام معظم رهبری خصوصاً جامعه‌شناسی آنها آشنا بوده و بر اساس منظومه فکری ایشان به بسط مفهوم حلقه‌های میانی بپردازند؛

سه. این افراد از نزدیک با مصادیقی شبیه حلقه‌های میانی در ارتباط بوده و فهم

میدانی از این مفهوم داشته باشند؛ چهار. افرادی که در دولت و حاکمیت مسئولیت‌هایی مرتبط با حلقه‌های میانی داشتند شناسایی و با این افراد در حد بضاعت مصاحبه گردید؛ پنج. تا اندازه‌ای با مباحث قشربندی‌های اجتماعی و نظریه‌های رایج آن آشنایی داشته باشند؛ شش. نتایج مصاحبه‌ها به صورتی باشد که تنوع‌های فکری و متمایز را دربرگیرد؛ لذا حتی‌الامکان از هر گروه فکری با یک نفر مصاحبه شود. محورهای مصاحبه به صورت باز طراحی گردیده و پیش از مصاحبه در اختیار افراد قرار گرفته تا مصاحبه‌شوندگان، فرصت تأمل داشته باشند. مصاحبه‌ها تا رسیدن به نقطه اشباع نظری استمرار یافته که در این پژوهش ۱۲ مصاحبه را به شرح جدول زیر شامل می‌شود.

جدول شماره (۱): فهرست مصاحبه‌شوندگان

سن	جنسیت	شغل و عرصه فعالیت	مدرک	مصاحبه‌شوندگان
۵۱	مرد	هیئت علمی دانشگاه، فعال در سازمان بسیج	دکتری علوم سیاسی	مصاحبه‌شونده ۱
۴۰	مرد	هیئت علمی دانشگاه امام حسین (علیه‌السلام)، مدیر حلقه‌های میانی مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری	دکتری آینده‌پژوهی	مصاحبه‌شونده ۲
۴۲	مرد	عضو بنیاد فرهنگی خاتم‌الاولیاء، پژوهشگر در زمینه حلقه‌های میانی و گروه‌های مردمی	کارشناسی ارشد مدیریت شهری، دکتری جامعه‌شناسی فرهنگی	مصاحبه‌شونده ۳
۴۱	مرد	هیئت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی	دکتری مدیریت دانش	مصاحبه‌شونده ۴
۴۲	مرد	هیئت علمی دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)	دکتری سیاست‌گذاری فرهنگی	مصاحبه‌شونده ۵
۳۱	مرد	مدرس دانشگاه امام حسین (علیه‌السلام) پژوهشگر مرکز حدیث ولایت	دکتری مدیریت دولتی	مصاحبه‌شونده ۶
۳۴	مرد	پژوهشگر حوزه حکمرانی مردمی، مدرس حوزه و دانشگاه	دکتری مدیریت	مصاحبه‌شونده ۷

سن	جنسیت	شغل و عرصه فعالیت	مدرک	مصاحبه‌شوندگان
۴۰	مرد	استاد حوزه و دانشگاه، پژوهشگر انقلاب اسلامی	کارشناسی ارشد فلسفه هنر سطح عالی حوزه	مصاحبه‌شونده ۸
۴۰	مرد	استاد حوزه، مدیر پژوهشکده باقرالعلوم (علیه‌السلام)	خارج فقه حوزه	مصاحبه‌شونده ۹
۴۵	زن	هیئت علمی دانشگاه شهید بهشتی	دکتری علوم سیاسی	مصاحبه‌شونده ۱۰
۳۸	زن	مدرس دانشگاه بین‌المللی امام رضا (علیه‌السلام)، مدیر سازمان مردم‌نهاد فرهنگی	دکتری علوم سیاسی	مصاحبه‌شونده ۱۱
۵۰	زن	مدرس دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، فعال در سازمان بسیج	خارج فقه حوزه	مصاحبه‌شونده ۱۲

برای تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه از نرم‌افزار مکس کیودا بهره گرفته شده است که در بردارنده چند گام اصلی به شرح زیر است (ذکایی، ۱۳۸۱، ص. ۶۳):

گام اول. کدگذاری باز: کدگذاری اولیه بدون محدودیت داده‌ها انجام شده است. **گام دوم. کدگذاری محوری:** در این مرحله مضامین و مفاهیم از میان کدهای باز انتخاب شده‌اند.

گام سوم. کدگذاری انتخابی: در این مرحله دسته‌بندی کدهای محوری، مفاهیم و مضامین کلان در قالب کدهای انتخابی انجام شده است. این کدها در صورت‌بندی مفهومی، نقش شبکه مضامین و مفاهیم را ایفا می‌کنند. یافته‌های حاصل از صورت‌بندی نهایی در جدول زیر قابل مشاهده است.

جدول شماره (۲): تم‌های اصلی استخراج شده از مصاحبه‌ها

ردیف	کدگذاری انتخابی با گزینشی
۱	تعریف حلقه‌های میانی
۲	کارکردهای حلقه‌های میانی
۳	ویژگی‌های حلقه‌های میانی
۴	نسبت حلقه‌های میانی و جامعه مدنی
۵	نسبت حلقه‌های میانی و احزاب
۶	ویژگی‌های نظام متناسب با حلقه‌های میانی

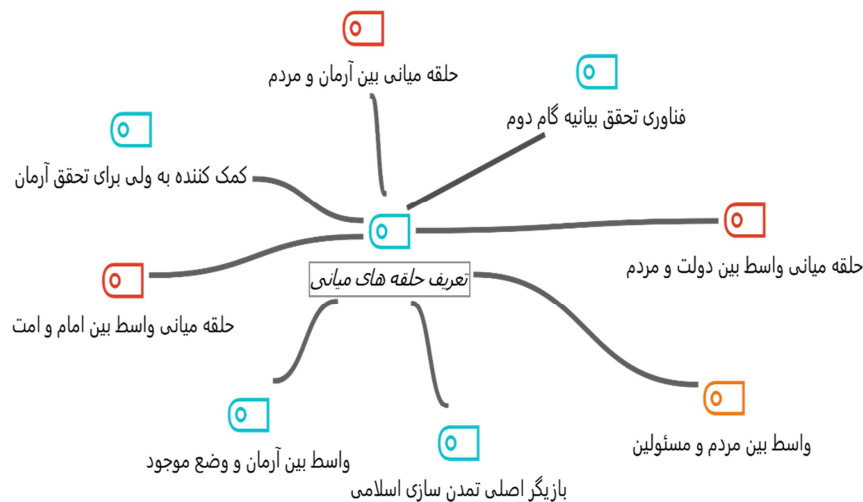
۴. تحلیل یافته‌ها

از رهگذر تحلیل مصاحبه‌های صورت گرفته می‌توان به نتایج زیر دست یافت:

۴-۱ معنا و ماهیت حلقه‌های میانی

با توجه به مبانی جریان حلقه‌های میانی و تبیین چگونگی جایگاه و نقش‌آفرینی مردم حکومت و حاکمیت در جمهوری اسلامی و نظام مردم‌سالاری اسلامی ایرانی به تشریح معنا و ماهیت جریان حلقه‌های میانی براساس نظر مقام معظم رهبری و تحلیل مصاحبه‌های صاحب‌نظران که بر اساس نرم‌افزار maxqda انجام گردید؛ پرداخته خواهد شد. برای تعمیق این نظریه در ابعاد مختلف، تعریف، ویژگی‌ها، کارکردها، رسالت‌ها و...؛ مصاحبه‌هایی با صاحب‌نظران صورت گرفت که با تحلیل مصاحبه‌ها می‌توان نتیجه گرفت، دو نوع زاویه نگاه در تعاریف وجود دارد: دسته اول تعاریفی که تمرکز بر میانی بودن و واسط بودن جریان حلقه‌های میانی دارد مانند واسط بین مردم و دولت، واسط بین امام و امت و دسته دوم تعاریف تمرکز بر جایگاه و نقش جریان حلقه‌های میانی در پیشبرد تمدنی انقلاب اسلامی دارد مانند فناوری تحقق بیانیه گام دوم و بازیگر اصلی تمدن‌سازی اسلامی.

نمودار شماره (۲): مدل مفهومی تعریف حلقه‌های میانی

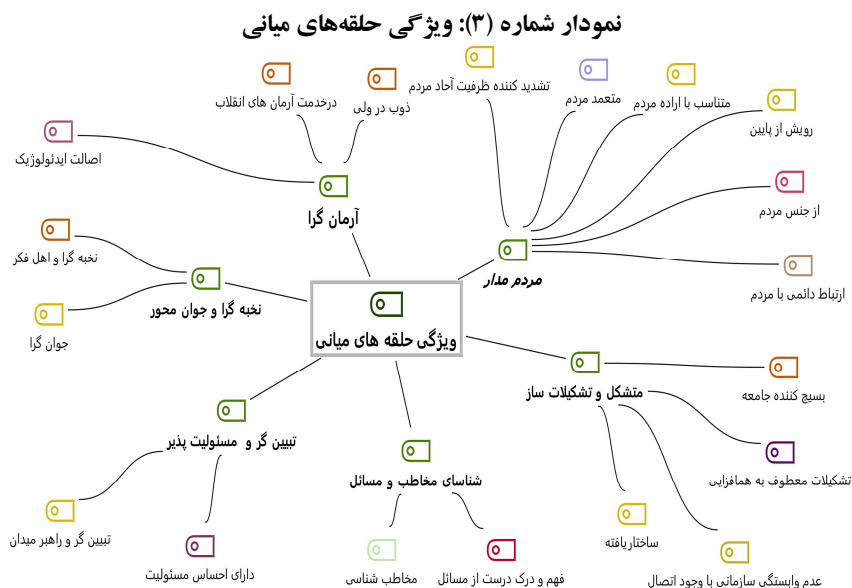

(طراحی شده توسط محققان)

الگوی مفهومی فوق مناسب‌های کاربردی بین مفاهیم کلیدی در این پژوهش را تشریح می‌کند. این الگو در سه لایه مرتبط با هم تنظیم شده است: لایه اول بیانیه گام دوم با رویکرد به آینده، موقعیت حلقه میانی در محیط پیچیده را نشان می‌دهد. بیانیه گام دوم با هدف تمدن‌سازی اسلامی آینده را سیر می‌کند. لایه دوم، لایه ارتباطی حلقه‌های میانی و پیشران‌های کلیدی است که در مدل به رابطه حلقه میانی با دولت، مردم، امام و امت سه حلقه ارتباطی اشاره دارد و لایه سوم اشاره به شرایط اجتماعی بین دو وضعیت موجود و مطلوب می‌باشد. ارتباط بین سه لایه موجب شناسایی دقیق بین پیشران‌ها و عدم قطعیت‌ها راهی به‌سوی سناریونویسی را فراهم می‌کند.

۲-۴. ویژگی‌های حلقه‌های میانی

پس از مشخص شدن تعریف حلقه‌های میانی، آنچه اهمیت دارد پرداختن به ویژگی‌های حلقه‌های میانی است که بر اساس تحلیل مصاحبه‌ها، خروجی نرم‌افزار به‌صورت زیر می‌باشد:

(طراحی شده توسط محققان)

مهم‌ترین ویژگی‌های حلقه‌های میانی عبارت‌اند از:

الف. مردم‌مداری: حلقه‌های میانی یعنی اینکه مجموع ساختارهای نهادی برای استفاده حداکثری اراده‌های مردم کشش ندارد. می‌بایست یک انقلابی در نهادهای موجود انجام شود. (ره‌دار، مراسم رونمایی کتاب حکمرانی نوین) در دفاع مقدس برای حضور مردمی یک مدل‌سازی جدیدی انجام گرفت. انواع و اقسام گروه‌های مردمی توانستند در یک شبکه عظیم زنده، کارآمد، داوطلبانه و پُرشور مردمی جای خودشان را پیدا کنند. حلقه‌های میانی مردم‌مدار است یعنی از جنس مردم و معتمد مردم است، از پایین به بالاست و از بسترهای مردمی شکل می‌گیرد. در ارتباط دائمی با مردم و متناسب با خواست و اراده عمومی مردم است و در این راه ظرفیت مردم‌های مردمی را تشدید می‌کند.

ب. نخبه‌گرا و جوان‌محوری: بر اساس دیدگاه مقام معظم رهبری، محور حرکت عمومی جامعه در گام دوم جوان مؤمن متعهد انقلابی و حزب‌اللهی است. نخبگی در مکتب امام معنایش تغییر می‌کند نخبه یک شخصیت مردمی است بلکه چیزی غیر مردم نیست. نخبه کسی است که بتواند در نظام ولایی که نظامی مردم‌سالار است به سعادت و راه‌های سعادت بشر بیاندیشد، مردم را بفهمد، برای ایشان دل بسوزاند، همه دستاوردهای خود را به مردم بسپارد و همه اندیشه‌های صالح خود را با مردم به پیش ببرد (فلاح شیروانی، ۱۳۹۸، صص. ۳۳-۳۴).

پ. تبیین‌گر و مسئولیت‌پذیری: مهم‌ترین و اولین خصوصیت برای برانگیختن و به میدان آوردن یک حرکت عمومی از مردم، تشکل‌ها و پیوندزدن آنها به یک جریان واحد و آگاه‌سازی آنها به مسئولیت اجتماعی خویش به‌عنوان یک انسان مسلمان است. درواقع پشتوانه شروع تمامی حرکت‌های اجتماعی انگیزه‌ای است که ریشه در حس مسئولیت‌پذیری افراد دارد. «کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیت» (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۷۵، ص ۳۸)، بیانگر وجود و اهمیت بار مسئولیت و تعهد در برابر دیگران است. شهید بهشتی در رابطه با مسئولیت افراد نسبت به هم در جامعه اسلامی می‌فرماید: «جامعه اسلامی جامعه هوشیارها و زبان‌دارهاست. جامعه اسلامی جامعه مردم فضول است؛ نه از آن فضول‌هایی بی‌جا و زبان‌دارها، به این معنا که بره نیستند. جامعه بره‌ها نیست، جامعه آدم‌هاست. آدمی که انتقاد می‌کند و در کار همه دقت می‌کند. به‌خاطر

پاسداری از محترم چیزها: حق و عدل. حق و عدل از همه کس محترم‌تر است» (بهشتی، ۱۳۸۴، ص. ۱۸۳). تشکیل جریان حلقه‌های میانی هم از قاعده مسئولیت مؤمنان نسبت جامعه مؤمنانه است. مؤمنان در جامعه اسلامی نمی‌توانند به سرنوشت هم بی‌تفاوت باشند و باید برخاسته و در میدان عمل نقش‌آفرینی کنند؛ چراکه رحمت الهی در گرو رحمت مردم به یکدیگر و رعایت همدیگر و احساس مسئولیت نسبت به هم، دیدن دردهای همدیگر، برای هم بودن و درکار هم بودن تا در میدان زندگی برای هم دویدن، عامل گشایش درب‌های نعمت‌های دریغ‌حق خواننده شده است (فلاح شیروانی، ۱۳۹۸، صص. ۴۵-۴۶).

ت. **شناسایی مخاطب و توجه به مسائل ایشان:** اگر کنشگری مردمی برای شبکه صحیحی از مسائل به‌کار گرفته نشود، نتیجه مطلوب حاصل نمی‌شود که نشان از اهمیت مسئله‌شناسی است. بسیاری از فعالان اجتماعی مسئله‌شناسی را به لایه مردم نسبت می‌دهند و حال آنکه این امر یک اشتباه راهبردی است، چراکه مردم با مشکلات دست به گریبان هستند و اگر مسائل را به مشکلات مردم تقلیل دهیم بسیاری از اقدام‌های مهم و کلیدی به دلیل عدم توجه مردم به آن‌ها مغفول خواهد ماند و مسائل کم‌اهمیت‌تر ولی محبوب‌تر اولویت پیدا خواهد کرد (میدری و دیگران، ۱۴۰۱، ص. ۱۰۶).

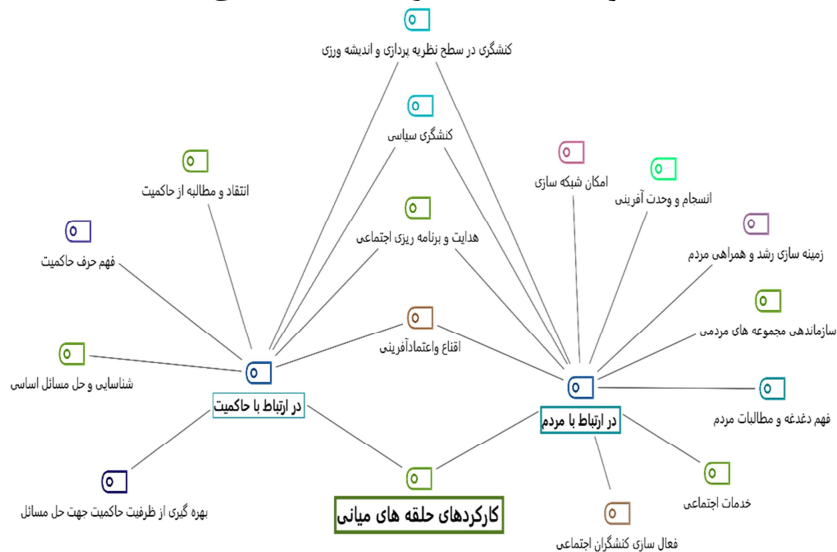
ث. **متشکل و تشکیلات‌ساز:** از نظر کالبد ساختاری حلقه‌های میانی، اداری و دیوان‌سالارانه و دارای تشکیلات سازمانی اسیر ساختارها نیستند بلکه به‌صورت تشکل‌ها یا هسته‌هایی فعال و پویا هستند که قابلیت انعطاف و انطباق‌پذیری بالایی دارند و درعین حال چابکی خود را حفظ می‌کنند. حلقه‌های میانی بسترهایی را ایجاد می‌کنند که کنشگران مردمی به‌خود سازمان‌دهی برسند. سازمان‌دهی یک ستاد بالادست است که بین زیرمجموعه‌های پایین تقسیم وظیفه می‌کند؛ ولی خودسازماندهی فرصت و موقعیتی ایجاد می‌کند که خود افراد نقششان را پیدا کنند و حلقه‌های میانی بسترهای لازم را ایجاد می‌کنند؛ برای مثال مدل مدیریت بحران در انگلستان بر اساس خودسازماندهی است. به‌جای اینکه دستگاه‌های دولتی با تمام توان ورود کنند برای مردم یک‌سری شغل‌هایی را به‌عنوان نقش‌های ثانویه برای حین وقوع بحران تعریف می‌کنند (میدری و دیگران، ۱۴۰۱، ص. ۱۴۵).

ج. آرمان‌گرایی: جریان حلقه‌های میانی آرمان انقلاب را به‌خوبی می‌شناسد و در مسیر رسیدن به آرمان‌ها تلاش می‌کند. چون نگاه به آرمان‌ها دارد تحول‌آفرین هست و می‌تواند در مسیر پیشرفت آرمان‌ها حرکت کند. آرمان را از ولی جامعه دریافت می‌کند و آرمان‌خواهی خویش را در خدمت انقلاب اسلامی قرار می‌دهد.

۳-۴. کارکردهای حلقه‌های میانی

حلقه‌های میانی در جامعه کارکردهایی دارند که آنها حضور آنها را برای جامعه امری ضروری می‌نماید. این کارکردها در مصاحبه با صاحب‌نظران به‌صورت زیر استخراج شده است.

نمودار شماره (۴): کارکردهای حلقه‌های میانی

(طراحی شده توسط محققان)

در این الگو کارکردها در ارتباط با مردم و کارکردها در ارتباط با حاکمیت و حکومت تقسیم‌بندی شده است؛ البته لازم به ذکر است برخی کارکردها که مشترک بین مردم و حاکمیت بوده نیز قابل تفکیک است.

اول. کارکردها در ارتباط با مردم: حلقه‌های میانی کارکردهای مختلفی را در جامعه

ایفا می‌کنند از جمله این کارکردها که در ارتباط با مردم معنا و مفهوم پیدا می‌کند، امکان شبکه‌سازی و متشکل کردن مردم برای نقش‌آفرینی متأثر است. همچنین در این مسیر با زمینه‌سازی رشد و همراهی مردم باعث حداکثری‌سازی حضور مردم خواهد شد. با جهت‌دهی صحیح به حرکت‌های مردمی و ساماندهی مجموعه‌های مردمی در راستای خودسازماندهی مؤثر خواهند بود. حلقه‌های میانی با فهم دغدغه‌ها و مطالبات مردم به‌خاطر مردمی بودن خویش می‌توانند خدمات اجتماعی بهتری را با فعال‌سازی کنشگران اجتماعی مردمی به مردم ارائه دهند و در پرتو رضایت عمومی انسجام و وحدت بیشتری در اجتماع حاصل آید.

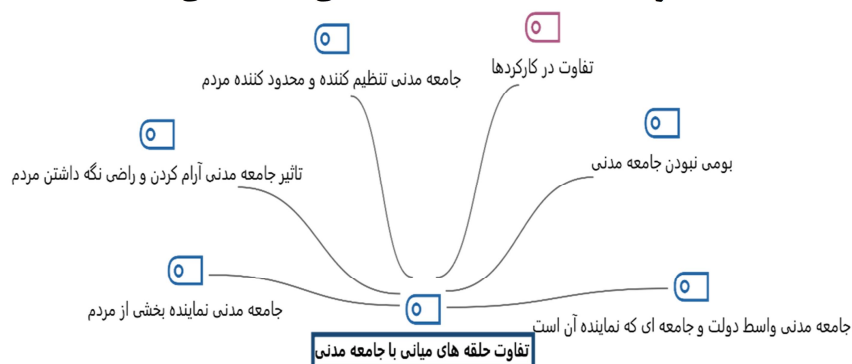
دوم. کارکردها در ارتباط با حاکمیت و مسئولان: برخی از کارکردهای حلقه‌های میانی در ارتباط با حاکمیت و مسئولان حکومتی می‌باشد. حلقه‌های میانی با توجه به ویژگی‌هایی که دارند به‌خوبی حرف حاکمیت را فهم می‌کنند. به شناسایی دقیق مسائل پرداخته و به ظرفیت‌های حاکمیت برای حمایت و هدایت جهت حل مسائل کاملاً آشنا هستند و می‌توانند در ارتباط با حاکمیت مسائل کشور را حل کنند و از جهتی دیگر به‌خوبی مطالبات و انتقاد مردم از حاکمیت را بیان کنند و در راستای عملیاتی شدن آن تلاش نمایند.

سوم. کارکردها در ارتباط با مردم و حاکمیت: حلقه‌های میانی کارکردهای دیگری نیز دارند که مشترک بین مردم و حاکمیت می‌توان تقسیم‌بندی نمود. اقناع و اعتمادآفرینی بین مردم و مسئولان از مهم‌ترین کارکردهای حلقه‌های میانی است که هم‌افزایی و مشارکت اجتماعی را در پی دارد. علاوه‌براین کنشگری در سطوح نظریه‌پردازی و اندیشه‌ورزی و تولید فکر برای پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی از ضرورت‌های حلقه‌های میانی است. در امتداد آن کنشگری سیاسی و اجتماعی نیز لازمه پویایی حلقه‌های میانی است، و یکی از خلأهای اصلی که توسط حلقه‌های میانی در جامعه پُر می‌شود و کارکردهای ویژه حلقه‌های میانی است؛ هدایت و برنامه‌ریزی اجتماعی است که تمامی حرکت‌های عمومی در جامعه را راهبری خواهد کرد.

۴-۴. ساختارهای موازی و یا همسو با حلقه‌های میانی

پس از مشخص شدن معنا، ویژگی‌ها و کارکردهای حلقه‌های میانی برای فهم عمیق‌تر، نیاز هست نهادها و ساختارهای موجود متناظر با حلقه‌های میانی بررسی شوند و تفاوت‌ها و شباهت‌های حلقه‌های میانی با آنها بررسی گردند؛ لذا نسبت حلقه‌های میانی با جامعه مدنی، حزب، گروه‌های نفوذ و سازمان‌های مردم‌نهاد مطالعه و از صاحب‌نظران در این زمینه سؤال شد که نتایج آن در ادامه می‌آید. در ادامه به مهم‌ترین تفاوت‌های جامعه مدنی و حلقه‌های میانی اشاره می‌گردد تا نقاط تمایز این مفهوم برگرفته از گفتمان انقلاب اسلامی و متناسب با ساختار جامعه ایرانی با جامعه مدنی آشکار گردد، که به صورت خلاصه در نمودار مفهومی زیر به تصویر کشیده شده است.

نمودار شماره (۵): تفاوت حلقه‌های میانی با جامعه مدنی

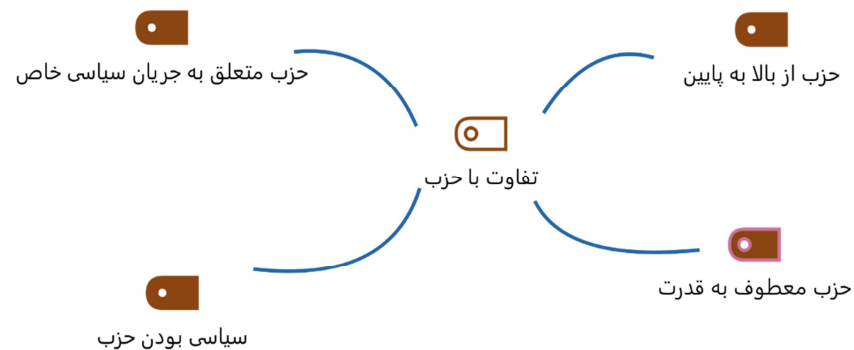
(طراحی شده توسط محققان)

در رویکردهای مختلف به جامعه مدنی، جامعه مدنی نماینده بخشی از مردم در قالب اتحادیه صنفی و مؤسسه‌های داوطلبانه است که تلاش می‌کنند در راستای منافع جامعه‌ایی که نماینده آن است حرکت کند؛ هرچند آن منافع با منافع ملی در تضاد باشد و یا منافع گروه‌های دیگر را نادیده بگیرد. در صورتی که حلقه‌های میانی در راستای منافع ملی و پیوند بین منافع گروه‌های مختلف مردمی با منافع ملی تلاش می‌کنند و ظرفیت‌های مردمی و حاکمیتی را در راستای هم قرار داده و موجبات هم‌افزایی می‌شوند. همچنین تفاوت‌هایی در زمینه کارکردهای جامعه مدنی و حلقه‌های میانی

می‌توان برشمرد. هرچند برخی از کارکردها قرابت و نزدیکی دارد. حلقه‌های میانی برآمده از گفتمان انقلاب اسلامی و در مسیر تحقق آرمان‌های آن به فعالیت می‌پردازد. در واقع جامعه مدنی برگرفته از مدرنیته است و حلقه‌های میانی برگرفته از اندیشه انقلاب اسلامی و در مبانی و کارکردها تفاوت عمیقی با هم دارند. جامعه مدنی فعالیت‌های گروه‌های مردم و خواسته‌های مردم از دولت را در چهارچوبی قانونمند و تنظیم شده ارائه می‌دهد و از انباشت آن جلوگیری می‌کند. در صورتی که حلقه‌های میانی به شناسایی دقیق مسائل پرداخته و مطالبه‌ها و انتقادهای مردم از دولت را به‌صورت هدفمند پیگیری می‌کنند. جامعه مدنی انواع مختلف نهادها و تشکیلات اجتماعی را شامل می‌شود؛ ولی حلقه‌های میانی در نسبت با جامعه مدنی تنوع و تکثر بیشتری دارد و از کوچک‌ترین جمع‌های مردمی در یک روستا تا بزرگ‌ترین هسته‌ها و تشکیلات مردمی در کلان‌شهرها را شامل می‌شود که نیازی به ثبت و سازماندهی رسمی از جانب دولت و حکومت را ندارد. جامعه مدنی بین مردم و دولت تعریف می‌شود درحالی‌که حلقه‌های میانی در تمامی سطوح جامعه، مردم، فضای عمومی و دولت جریان دارد. جامعه مدنی در پی رضایت مردم است؛ ولی حلقه‌های میانی به دنبال زمینه‌سازی برای نقش‌آفرینی و حداکثرسازی ظرفیت‌های مردمی در مسیر حکمرانی مشارکتی یا به تعبیر دقیق‌تر حکمرانی مردمی می‌باشد.

دخالت فراوان دولت در فرایند تأسیس و اعطای مجوز و فعالیت سازمان‌های مردم‌نهاد باعث شده برخی از اصطلاح سازمان‌های غیردولتی، نیمه‌دولتی نیز در این خصوص استفاده نمایند. همچنین سازمان‌های مردم‌نهاد اکثراً دارای اهداف محدود و جزئی هستند و حلقه‌های میانی اهداف بلند دارند و چندین مجموعه مردمی را متشکل و هم‌افزا می‌نمایند. سازمان‌های مردم‌نهاد برنامه و هدف مشخص و تعیین شده دارند درحالی‌که حلقه‌های میانی در دوران‌ها و زمان‌های مختلف اهداف خود را متناسب با نیازهای انقلاب اسلامی و مسائل شناسایی شده تغییر خواهند داد. برخی از ویژگی‌های سازمان‌های مردم‌نهاد مانند خودجوش و داوطلبانه بودن، بر اساس یک نیاز به‌وجودآمدن، جلب مشارکت مردمی و امکان تکنیرپذیری را می‌توان در جریان حلقه‌های میانی نیز یافت. احزاب دارای تعریف و کارکردهای مشخصی‌اند که با توجه به تعریف و کارکردهای احزاب می‌توان تفاوت‌های آن را با حلقه‌های میانی به‌صورت زیر برشمرد.

نمودار شماره (۶): تفاوت حزب با حلقه‌های میانی

(طراحی شده توسط محققان)

همان‌گونه که در نمودار فوق مشاهده می‌شود، احزاب معطوف به قدرت هستند و تمامی تلاش آنها برای کسب قدرت و یا بیشینه‌سازی قدرت می‌باشد. بر همین اساس فعالیت‌های احزاب سیاسی و متعلق به یک جریان خاص هستند و نحوه مدیریت کردن آن از بالا به پایین است. مدیریت آن در پایتخت و دفاتر آن در مراکز استانی تابع بالا هستند. در صورتی که حلقه‌های میانی تلاشی برای کسب قدرت نمی‌کنند و بعضاً به تثبیت دولت نیز کمک می‌کنند. همچنین خودجوش و کاملاً مردمی‌اند و از پایین به بالا و از بالا به پایین جریانی سیال را شکل می‌دهند، صرفاً سیاسی نبوده و جنبه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و حتی امنیتی و اطلاعاتی را نیز شامل می‌شود. گروه‌های نفوذ بیشتر جنبه سیاسی دارند و در پی تأثیرگذاری بر قدرت سیاسی و خارج ماندن از آن هستند و اهداف پنهانی خویش را در عرصه قدرت دنبال می‌کنند؛ در حالی که حلقه‌های میانی کاملاً با اهداف مشخص و شفاف در تمامی عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و امنیتی فعالیت دارند. حلقه‌های میانی در راستای اهداف و آرمان‌های حاکمیت فعالیت می‌کنند و پیونددهنده دولت و مردم‌اند تا بتواند از ظرفیت آنها برای پیشرفت جامعه استفاده کنند. در واقع تبلوری از نقش‌آفرینی و مشارکت مردم در جامعه مطلوب است.

۴-۵. ساختار سیاسی متناسب با حلقه‌های میانی

ساختار سیاسی در جوامع مختلف متناسب با رویکرد نظری برگرفته از آن متفاوت است. در

اندیشه سیاسی اسلام، حکمرانی مردمی در قالب مردم‌سالاری دینی مطرح می‌شود که بر خلاف الگوهای متعارف نظام سیاسی، به صورت هرمی ترسیم نمی‌شود بلکه همه ابعاد نظام سیاسی در یک سطح و به صورت دایره‌هایی در عرض یکدیگر مطرح می‌شود. در مرکزیت دایره حاکمیت و یا رهبری الهی قرار دارد و لایه‌های مختلف اجتماعی در امتداد آن هستند و در نهایت دایره به مردم محیط می‌شود. در چنین شرایطی، هر یک از سطوح مختلف ساختار جامعه، ارتباط تنگاتنگی با حلقه‌های میانی برقرار می‌کنند. در واقع حلقه‌های میانی در ساختار سیاسی و مابین حاکمیت و مردم دیده نمی‌شود بلکه به موازات ساختار سیاسی و منطبق بر آن در تمامی سطوح حاکمیت جایگاه دارد. در نتیجه در این نظریه شاهد الگویی از حکمرانی هستیم که نه به صورت هرمی بلکه به صورت دایره‌ای عمل می‌نماید. به عبارت دیگر بین امام و امت فاصله خالی‌ای وجود ندارد که جامعه مدنی بخواهد آن را پُر نماید. در این الگو، حلقه‌های میانی در همه‌جا حضور دارند و در صحنه‌ها و میدان‌های گوناگون در پیونددهی نقش خویش را ایفا می‌کنند و ظرفیت‌های مردمی را بالفعل کرده و دستگاه‌ها و سازمان‌های حکومتی را در مدار ولی قرار می‌دهند.

نمودار شماره (۷): جایگاه حلقه‌های میانی در نظام ولایی

(طراحی شده توسط محققان)

نتیجه‌گیری

یکی از راهبردهای اساسی برای رسیدن به جامعه مطلوب اسلامی، در الگوی حکمرانی مردمی مبتنی بر مردم‌سالاری دینی، مطابق اندیشه مقام معظم رهبری «جریان حلقه‌های میانی» است. حلقه‌های میانی مفهومی نوآورانه در عرصه حکمرانی و سپهر جامعه‌شناسی سیاسی است که برگرفته از گفتمان انقلاب اسلامی است. هدف از این مقاله، بسط مفهوم جریان حلقه‌های میانی است که بدین منظور از صاحب‌نظران مصاحبه گرفته شد و در نهایت تعریف جریان حلقه‌های میانی در این مقاله به این صورت شرح داده شد. در نظام امام و امت جبهه واحدی به نام امت در سطح عموم مؤمنان گسترش می‌یابد و اصل ولایت در موضع‌گیری‌های داخلی و خارجی امت اسلام تجلی می‌کند. در داخل همه مردم موظفند با دقت نیروها را در یک راه و به سوی هدف واحد بسیج نمایند و از تفرقه و هرز رفتن بخشی از نیروها به شدت بپرهیزند. چنین شرایطی مستلزم آن است که رابطه‌ای عمیق و نیرومند همه آحاد مردم را بهم پیوند زند و این نقش اساسی را در نظام امت، جریان حلقه‌های میانی انجام می‌دهند؛ لذا جریان حلقه‌های میانی، امری ضروری برای ادامه مسیر انقلاب اسلامی در جهت قیام عمومی مردم و به صحنه آوردن ظرفیت‌های مردمی در متن جامعه، در معیت با ولی و همراه با مسئولان است که کارکرد مهم آن، پیوند گذشته با آینده، پیوند وضع موجود با آرمان‌ها و پیوند انقلاب اسلامی با تمدن نوین اسلامی است. در چنین شرایطی است که از ظرفیت حداکثری مردم در راستای اهداف حاکمیتی بهره گرفته می‌شود و پیوند عمیق بین مردم و مسئولان در انجام رسالت‌ها برقرار می‌گردد. حلقه‌های میانی می‌بایست مسئله‌محور و تخصصی باشند. حلقه‌های میانی بر اساس مردم‌بنیادی و مردم‌سالاری دینی واسط بین نظام مسائل و ظرفیت‌های حل مسئله هستند. حلقه‌های میانی تعیینی جدید از جمهوریت در نظام اسلامی است. به تعبیری دیگر حلقه‌های میانی به واسطه کارویژه‌های خود، مناسباتی را شکل می‌دهد که مشارکت عمومی افراد جامعه گسترش یابد. حلقه‌های میانی ساختاری جدید در بین سطوح ساختاری نظام اسلامی نیست بلکه به موازات ساختار موجود در تمامی سطوح جامعه اسلامی جایگاه دارد.

یادداشت‌ها

۱. مقاله مستخرج از رساله با عنوان «پیشران‌ها و روندهای پیش‌روی جامعه مطلوب اسلامی بر اساس جریان حلقات میانی مردم‌پایه و سناریوهای آینده آن» با راهنمایی دکتر عیوضی و مشاوره دکتر نادری، دانشگاه شاهد، مقطع دکتری می‌باشد.

2. G. Shabbir Cheema

3. John R. Nellis

4. Dennis A. Rondinelli

۵. برای مطالعه بیشتر ر.ک: گزارش حکمرانی در سال ۲۰۳۰:

Julia Pomares Belen Abdala, Global Governance in 2030, T20, 2018

کتابنامه

آرایی، وحید و طحان‌پور، سمیه (۱۴۰۰). «چگونگی مردمی‌سازی و تحول در حکمرانی با تأکید بر توسعه پایدار»، حکمرانی متعالی، ۲(۳): ۳۳-۵۲

آذربایجانی، مهدی؛ علی‌احمدی، علیرضا؛ رفیعی آتانی، عطاءاله و مهدی، عبدالحمید (۱۴۰۲). «الگوی نظام حکمرانی جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی»، فصلنامه دانش سیاسی، ۱۹(۱): ۱-۲۸

اقبال، حدیث (۱۳۹۶). «نقش و جایگاه مردم در الگوی مردم‌سالاری اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری»، بصیرت و تربیت اسلامی، ۱۴(۴۰): ۹-۳۵

بهشتی، محمد (۱۳۸۴). *بایدها و نبایدها*، تهران، نشر بقیه
ترابی، حمیدرضا (۱۴۰۰). *امام محله؛ مقدمه‌ای بر امامت در مقیاس میانی و سازوکارهای تنفذ آن*، بی‌جا: بنیاد هدایت.

خامنه‌ای، سیدعلی، بیانات، قابل‌بازرسی از: Khamenei.ir

خسروآبادی، محمد؛ زاینده‌رودی، محسن؛ شکیبایی، علیرضا (۱۳۹۵). «رابطه حکمرانی خوب با نابرابری درآمدی در کشورهای منتخب جنوب غربی آسیا و کشورهای عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه»، *رفاه اجتماعی*، ۶۱: ۱۵۹-۱۸۵

خمینی، سیدروح‌الله (۱۳۷۶). *مصباح‌الهدایه*. (حسین مستوفی، مترجم)، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه).

ذکایی، محمدسعید (۱۳۸۱). «نظریه و روش در تحقیقات کیفی»، *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۱۷(۴): ۴۱-۷۰

رهدار، احمد، مراسم رونمایی کتاب حکمرانی نوین قابل‌بازرسی از: <http://rbo.ir>

شهیدی، محمدحسین (۱۳۸۶). «شهرسازی، حمل و نقل و حکمروایی شهری»، جستارهای شهرسازی. ۱۹-۲۰، ۳۸-۴۴

عبداللهی، امیرعباس (۱۳۹۲). بررسی رابطه ولایت فقیه و سرمایه اجتماعی، (پایان‌نامه کارشناسی ارشد) گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی.

عیوضی، محمد رحیم؛ فتیحی، یوسف (۱۳۹۰). «نسبت مشارکت اجتماعی و سرمایه اجتماعی در اندیشه امام خمینی». فصلنامه علمی راهبرد، ۲۲ (۱)، ۳۷-۵۹.

فلاح شیروانی، محمدرضا (۱۳۹۸)، مقام مردم. بی‌جا: پژوهشکده تبلیغ و مطالعات اسلامی باقرالعلوم (علیه السلام).

قاسمی طوسی، محمداسماعیل (۱۳۷۹)، جایگاه و نقش مردم در نظام جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه امام خمینی (پایان‌نامه منتشر نشده). قم، دانشگاه باقرالعلوم (علیه السلام).

کلهری، احمد؛ محسنی، علی و الهی‌منش، محمدحسن (۱۴۰۱). «بررسی چهارچوب الگوی حکمرانی خوب در پرتو هم‌افزایی نقش دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی در کشور جمهوری اسلامی ایران»، ماهنامه جامعه‌شناسی سیاسی ایران، ۵ (۱۲)، ۲۶۷۰-۲۶۸۸.

منصوری، جعفر، منصوری، روح‌الله (۱۳۹۷)، نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در تحقق حکمرانی مطلوب در جمهوری اسلامی ایران، تهران: انتشارات هاوار.

مجیدی، محمدرضا، سبزی کریم‌آبادی، یونس (۱۴۰۱). «جایگاه حلقه‌های میانی در حکمرانی تشکیلاتی و نقش آن در تمدن‌سازی، با نگاهی به مقوله حزب»، فصلنامه مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی. ۱)۵. ۲۹-۵۲

مجلسی، سیدمحمدباقر (۱۳۸۶)، بحارالانوار. قم: اسلامیه.

میدری، احمد و همکاران (۱۴۰۰)، در جستجوی سعادت عمومی. تهران: روزنه.

میدری، احمد و همکاران (۱۴۰۱)، حکمرانی مردمی تأملاتی در باب جامعه‌پردازی مردم‌نهاد و تحول در حکمرانی. تهران: معاونت راهبردی سازمان تبلیغات اسلامی.

Fischer F, (2006), "Participatory Governance as Deliberative Empowerment; The Cultural Politics of Discursive Space", *American Review of Public Administration*. 36(1).19-40. <http://online.sagepub.com>

Emil Sady, (1967), "Improving Local Government and Administration for Development Purposes" in Nimrod Raphqelis ed., *Readings in Comparative Public Administration*, Boston: Allyn, and Bacon, 234_257.

Orban, D. (2017). "Blockchain technology and decentralized governance. In *Global Challenges Quarterly Report: Global Governance in the Age of Disruptive Technology*" 59-63. Global Challenges Foundation. Retrieved from <https://www.truevaluemetrics.org/DBpdfs/UN/UN-Global-Challenges-Quarterly-Risk-Report-November-2017.pdf>

- Joshi, S. (2016). Privatization of global governance. In Global Challenges Quarterly Risk Report: Remodeling Global Cooperation (pp. 61-67). Global Challenges Foundation. Retrieved from <https://globalchallenges.org/app/uploads/2023/06/Quarterly-Report-2-November-2016--Remodelling-global-cooperation-smaller.pdf>
- Kawaguchi, Y. (2017). International governance: balancing inclusion and efficiency. In Global Challenges Quarterly Report: Global Governance for Global Citizens (pp. 25 - 29). *Global Challenges Foundation*. Retrieved from: <https://api.globalchallenges.org/static/files/Global-ChallengesQuarterly-Risk-Report-September-2017.pdf>
- Milkoreit, M. (2017). Who cares about global governance? In Global Challenges Quarterly Report: Global Governance for Global Citizens (pp.67-73). *Global Challenges Foundation*. Retrieved from <https://api.globalchallenges.org/static/files/Global-Challenges-Quarterly-Risk-Report-September-2017.pdf>
- Muggah, R. & Tiberghien, Y. (2018). The future global order will be managed by China and the US - get used to it. World Economic Forum. Retrieved August 1, 2018, from <https://www.weforum.org/agenda/2018/02/the-future-global-order-will-be-managed-by-china-and-the-us-get-used-to-it/>